

SLAVISTIČNO DRUŠTVO
MARIBOR

Kako lahko pri pouku slovenščine obravnavamo dela,
nominirana za večernico 2024

Katera besedila lahko najdem
znotraj umetnostnega besedila

MIRA KRAJNC IVIČ

7. 11. 2024

PESNICA

Katera besedila lahko najdem znotraj umetnostnega besedila (in kako z jezikovnega obravnavati ta besedila)

Besedilna skupina

Umetnostno besedilo

UB je ena od besedilnih skupin

Kako se oblikujejo besedilne skupine, kaj vpliva na njihov nastanek?

„Vsaka besedilna skupina zajema le **določene vidike stvarnosti**, pripadajo ji določena načela izbora, oblike videnja in razumevanja stvarnosti, določena stopnja širine prijema in globina pronicanja.“ (Korošec 1998: 311)

„**Dejanskost skozi prizmo sporočanješkega komunikacijskega hotenja in pričakovanja sporočila o tej dejanskosti pri naslovniku** sta prepleteni z vrsto **družbenozgodovinskih vplivov** in zaradi tega je določena stalna oblika sporočanja to, kar je **(in vsebuje prvine, s katerimi se loči od drugih)**.“ (Korošec 1998: 303)

Besedilna skupina

Besedilna skupina je skupina besedil, ki imajo **skupne podobne nejezikovne in/ali jezikovne lastnosti**.

Besedila glede na značilne skupne zunaj- in znotrajbesedilne prvine skupinimo na besedilne tipe, vrste, razrede, različice idr.

Najpogostejše poimenovanje za besedilno skupino = besedilna vrsta (BV).

Dosedanje obravnavane v slovenistiki:

- kot stalne oblike sporočanja (strukturalizem, funkcijska zvrstnost, npr. Toporišič),
- kot besedilne zvrsti ali vrste (pragmalingvistika, npr. Mikolič, Skubic)
- kot žanri (sistemsko-funkcijsko jezikoslovje, npr. Bizjak, Vičar, Starc).

Vsaka besedilna skupina zajema le **določene vidike stvarnosti**, pripadajo ji določena načela izbora, oblike videnja in razumevanja stvarnosti, določena stopnja širine prijema in globina pronicanja (Korošec 1998: 311)

Jezik v leposlovju, leposlovna/umetnostna besedila

Jezik je sredstvo za izražanje kompleksih notranjih doživetij in intuitivnih spoznanj.

Po **Toporišču** je cilj UG ustvarjanje umiselnega, domišljjskega/fantazijskega sveta.

Ali po **Ecu**: Bralec molče sprejme *fikcijsko pogodbo* z avtorjem, in sicer pogodbo o “začasni prepovedi nevere”. (Eco 1999: 75) “Bralec mora vedeti, da je to, kar se mu pripoveduje, domišljjska zgodba, ne da bi zato mislil, da avtor pripovedi laže.” (p. t.)

Jakobson: poetična funkcija jezika je prevladujoča funkcija besedne umetnosti.

- Naravnost k sporočilu kot takem, osredotočenje na sporočilo zaradi sporočila samega.
- Osredotočenost na jezik.
- Slog, stil = način vzpostavljanja razmerja med B in bralcem tako, da bralec poleg poimenovalne vrednosti (predstavitvena f.) sprejema tudi sopoimenovalno vlogo oz. vrednost besedila, ki oblikuje pomen in smisel, ne povečuje pa doživljajske vloge B.

Resničnostna *vrednost sporočenega je drugotnega pomena*; diametralno nasprotje znanstvenega; **Searle**: avtor se pretvarja, da je njegova trditev resnična. (Eco 1999: 75)

Umetnostno besedilo je *stroj za interpretacije* (Virk 1999: 141 v spremni besedi k Eco 1999). Eco: *besedilo je len stroj* (1999: 51), z drugimi besedami: UB je odprto delo – vodeno branje literarnega dela (*besede so dane, njihova interpretacija pa je stvar naslovnika; usmerjene*), a neskončne možnosti interpretacije).

Tvorec besedila je t. i. umetniški subjekt; “Rojstvo bralca je treba poplačati s smrtjo Avtorja.”

UB ima svoj diskurzivni prostor-čas.

Za UB značilna predvsem njegova likovnost (oblikovanost B), ki je zunanje izrazita, npr. v vezani besedi: razporejenost (ne)naglašanih zlogov, rima, skladske gradbe, neobičajne BZ, novotvorjenke ali priložnostnice.

Namen jezikovne, besedilne analize UB

- Spoznavati slog kot sredstvo oblikovanja smisla sporočila.
- Analiza (umetnostnega) besedila posnema interpretiranje: poslušanje (govorec), branje (bralec) – analiza, interpretacija UB je ena od možnih interpretacij.
- Smisel celotnega sporočila se kaže v celotni kompoziciji besedila in celotnega pisateljevega, avtorjevega opusa.
- Bralec pri interpretaciji poveže sestavne dele besedila v novo celoto.
- Pozornost pri analizi naj bo namenjena:
 - grafični oblikovanosti B
 - temi, tematskemu razvoju
 - nanašanjiskim zaporedjem (omembam predmetnopomenske reference)
 - tropom in figuram

Opazovanje oblike in oblikovanje smisla

Najmočnejša žival na svetu

... in zdaj, obiskovalci – prav posebna zanimivost!
Pri tej kletki prosim za veliko vas spoštljivost,
saj v njej živi žival, ki je med vsemi najmočnejša;
je ni, ki bi bila od nje bolj silna in krepkêjša!
Tako je močna, da karkoli zgrabi, to uniči;
raztrešči, zlomi, strga, zmelje, zruši, skrotoviči.
Nobena kletka je ne ustavi, niti ne ograja.
Pri nas je le zato, ker tu živeti ji ugaja!
Če enkrat se odloči, da ji tukaj ni več biti,
bo šla. In mi pri tem prav nič ne moremo storiti.

Slogovni postopek?

Žanr?

O argumentaciji

Argumentacija – sprejemanje in vrednotenje premis.

Argumentacija – vsak način upravljanja s trditvami, ki se uporabljajo kot razlogi za teze, motive in interese. Osnovno argumentacijsko shemo tvori zaporedje premis in sklepa.

V ozadju zaporedja premisa – sklep je dvogovor.

Razmerje med premiso in sklepom temelji na **verjetnosti, predvidevanjih naslovnika ali dogovorjenem.**

Primer: A je dobila oceno 5 na izpitu.

V ozadju je dogovor oz. obstoj pravil, zakonitosti, ki določajo, v katerih okoliščinah (scena/okvir) ocena 5 pomeni uspešno opravljen izpit. Šele na osnovi teh zakonitosti in iz postavke *oseba A je dobila oceno 5 na izpitu* je mogoče izpeljati sklep.

MESTO SE IMENUJE LEDINA

Ledina je staro industrijsko mesto, ki se je ugnezdilo ob Samotni lozi, velikanskem gozdu, polnem skrivnosti in starodavnih dreves. Najprej je bila razdeljena na tri okrožja, na Meglico, Pristan in Zaplato. Del, kjer so se vsa tri stikala, se je od nekdanj imenoval Tromeja.

Najstarejši del mesta je zrasel ob starih tovarnah. Prva je bila opekarna in vse okoli nje je nastalo iz njenih opek. Zaradi dima in prahu je bilo od daleč videti, kot da je vse zavito v meglo. Tako je Meglica dobila svoje ime. Opekarna se je že zdavnaj zrušila sama vase, vse drugo pa nekako še stoji. Stare tovarne so obnovili. V elektrarni je zdaj šola, v tiskarni so ateljeji in delavnice in seveda Tkalnica sanj v nekdanji tkalnici.

Delavsko okrožje Zaplata je dobilo ime po mali vasici na robu Samotne loze. Množica štirinadstropnih blokov je bila namenjena delavcem iz tovarn v Meglici. Med njimi so bili posejani majhni parki in otroška igrišča, ki so razbili puščobnost in enoličnost naselja. Stara vas je izgubila svoje vrtove. Ostalo je le nekaj hiš in cerkev, ki so se pozabljene stiskale na robu nove Zaplate.

V Pristanu nikoli ni bilo pristanišča. Reka Reka, ki vijuga skozenj, je veliko premajhna, da bi po njej lahko plulo kar koli večjega. V Pristanu so bile vse pomembne javne zgradbe in Pristan se je vedno imel za center mesta. Ljudje, ki so živeli tam, so postajali vedno bolj vzvišeni, pridružili pa so se jim tudi vsi tisti, ki jim Meglica in Zaplata nista več ustrezali. Gradili so vedno večje zgradbe, ki so najprej izrivale manjše,

potem pa kar vse po vrsti. Ostalo je samo nekaj starih stavb: bolnišnica, sodišče in seveda znameniti Modrin, v katerem je sedež varuhov. Pristan sta napolnila beton in asfalt in postal je najbolj dolgočasen in puščoben del mesta, saj je ob brezglavem zidanju ostalo komaj kaj prostora za zelenje.

Kasneje so nekateri hoteli še več in med Pristan in Meglico se je ugnezdilo bahavo okrožje, polno steklenih palač in nebotičnikov, ki so se s steklenimi hodniki in kupolami, v katerih so bili vrtovi in zabavišča, dvigali v vrtooglave višine. Novi bleščeči center mesta je dobil oholo ime Elizij, ki pa so ga ljudje hitro preimenovali v El. Pristan in El sta postala svet zase.

Bilo je še eno okrožje. Najmlajše. V ozkem pasu se je širilo ob zahodni strani Zaplate proti Samotni lozi. To je bil najbolj ubožen del mesta, vendar ga ni več. Kartonsiti. Pred leti je pogorel do tal in čez noč se je okoli požganice vila žica. Samo ime je ostalo. Tam je bilo že leta mestno smetišče, ki se je širilo in rastlo. Z ene strani se je zajedalo v stari gozd, pravzaprav v vhod vanj, v del, ki se imenuje Lunin kot in ga je že pred časom načela tovarna plastike, z druge pa se je nevarno bližalo Zaplati.

Torej! Kartonsitija ni več in tudi za Zaplato se zdi, da nima nobene prihodnosti. To nekoč zeleno blokovsko naselje je pokleknilo in se prepustilo razpadu. Spomladi sta se pojavili še sežigalnica in drobilnica smeti. Še več smradu in prahu, ki vdirata v zrak in vodo. Zadnje poletje je bilo neznosno. Ljudje odhajajo, tisti, ki imajo kam, drugi pa se tam zastrupljajo, sušijo, sivijo. Tako kot drevesa in rože.

O opisovanju

Razločevalna značilnost opisovanja je **umestitev teme v prostor (in s tem tudi čas) tako, da je tema objektivno predstavljena z bistvenimi prepoznavnimi lastnostmi.**

Pri opisovanju se tvorec drži

- a) maksime objektivnosti ali neosebnosti,
- b) Beaugrande-Dresslerjevega merila informativnosti in Griceove maksime relevantnosti,
- c) maksime konkretnosti in natančnosti ter
- d) maksime razumljivosti:
 - a) kronološko zaporedje (sprehod skozi čas),
 - b) zaporedje, ki izhaja iz celote k podrobnostim,
 - c) zaporedje, ki izhaja od splošnega h konkretnostim.

O pripovedovanju

Občutljivost za družbene okoliščine.

Ustvarjanje zaveznitva (sodelovanje z drugimi).

Oblika komunikacijskega/socialnega delovanja, šele na to zgodba.

Neodvisno komunikacijsko delovanje ali del komunikacijskega dogodka.

OBVEZNE IN FAKULTATIVNE VSEBINSKO-STRUKTURNE ENOTE PRIPOVEDI

- a) zaplet,
- b) enoto, ki v pripoved vpelje osebe,
- c) razplet ali resolucijo,
- d) sceno,
- e) dogodek,
- f) evalvacijo,
- g) zgodbo,
- h) nauk ali poanto.

ZGRADBA PRIPOVEDI

Informacijska

- Vse vsebinsko-strukturne enote

Vrednotenjska

- Razplet
- Evalvacija
- Nauk

Časovna (identifikacija pripovedi kot besedilno-diskurzivne enote komunikacijskega dogodka in semantično interpretacijo pripovedi)

- Scena
- Dogodek
- Zaplet

Opisna

- Scena
- Dogodek
- Zaplet
- Enota, ki v pripoved vpelje osebe

Ne vem, kako sem sploh prišel v zgradbo in nago-
voril policista, ki je verjetno dežural na hodniku. V en
mah sem namreč iskal kljuko, trkal na vrata in pritiskal
na stikala, saj se je vse, kar sem doslej skušal potlačiti,
kar sprožilo v meni in me poganjalo, da bi, če ne bi
šlo drugače, verjetno poskušal priti tudi skozi zid. Na
lepem se mi je mudilo, želel sem skrivnost čim prej
stresti s sebe, se rešiti bremena, popraviti, kar se je še
dalo. Zdelo se mi je, da zdaj štejejo sekunde, policist me
je očitno poslušal le z enim ušesom in vmes pogledoval
stran, kot da bi se še odločal, ali naj me spusti naprej
ali pa me kratko malo nažene. Bil je visok, suh in ves
nekako vzvišen, držal se je vznak, kot da bi mi smrdelo
iz ust, morda pa mu je šlo na živce moje blebetanje. Ko
sem ga v tej vročici nehote prijel za dlan, jo je iztrgal in
me odsunil, nato je očitno le ugotovil, da sem prešibek
za njegov zamah.

»Dobro, mali, spravi se k sebi,« mi je dejal skozi zobe.
»Saj ne gori voda,« me je opomnil. »Tja boš šel in lepo
počasi povedal, kar imaš povedati,« mi je nato nepriča-
kovano položil roko na ramo in me potisnil po hodniku.

Tja je pomenilo skozi vrata v nekakšno slabo oprem-
ljeno pisarno, kjer je za mizo sedel drug policist. Ta je bil
povsem drugačne sorte, na glavi ni imel kape, na nosu
je imel očala in ni me gledal, kot da sem smet. Tudi sam

sem se medtem malce umiril, stal sem tam kakor polit
kužek, ki ga je nekdo ravnokar brcnil, in čakal, da bo
tip prvi spregovoril. Pred policaji sem bil sicer običajno
zadržan, saj si nisem mislil o njih nič dobrega. Nisem bil
naklonjen ljudem, ki so si izbrali tak poklic, da so lahko
preganjali in kaznovali druge. Med službenim časom so
nadzirali ljudi, jim ukazovali in jih spravljali v stisko, v
prostem času pa so se nato vedli, kot da se ni nič zgo-
dilo. Bili so celo sladkobni, skušali so biti dobrodušni,
kar puhtelo je od njih, tako so si prizadevali, morda so
celo verjeli, da jih drugi tako vidijo, meni pa se je taka
dvojnost upirala. Čisto lahko, da so tukaj to začutili ...
A zdaj res ni imelo nobene zveze ... Bil sem le v stiski in
bil sem na njihovi strani ...

»Oprostite,« sem se skušal opravičiti.

»No, kaj mi boš povedal?« je končno le izustil in me
pogledal.

»Mama je ukradla sef, jaz bi ga pa rad vrnil,« sem
izrekel.

»Sef!« se je namrdnil. »Saj se hecaš,« se je posmehnil.

»Ne, ne, kje pa,« sem se še bolj zresnil. »Ne bi si upal
tega,« sem mu zagotovil. »Domov ga je prinesla, tam na
kavču ga imava ...«

»Daj, no, ne seri,« mi še zmeraj ni verjel. »Pa ti sploh
veš, kaj je sef?« je vprašal. »Tega se ne da kar prinesiti,«
mi je pojasnil. »Sef je zmeraj nekje nameščen in pritrjen,
hramba v njem pa je povezana z mnogimi varnostnimi

Košnja

Visoko na planini bil travnik je cvetoč.
Pa ostro se orodje tam znašlo je nekoč;
se spravilo nad tisto, kar dala je pomlad,
da bilke so v vrtincu zajadrle v prepad.
Pobočja so zasule, pa piš jih je spodil
naprej – vse do doline, kjer svet je hladno-siv.
In padale so bilke počasi kar se da,
potem pa na debelo prekrile trda tla.
Tam doli obležalo jih skoraj je milijon ...
... potem pa je frizerka pometla svoj salon.

Ambrož Kvartič, *Rimana kaša* (Miš založba, 2023)

Gricevo sodelovalno načelo (SN)

Skladno s SN naj bi udeleženec komunikacijskega stika oblikoval svoj prispevek glede na trenutno sprejeto namero in naravnost dvogovora.

Oblikovanje smernic in strategij oz. maksim: kakovosti, količine, relevantnosti in načina.

- Po **maksimi kakovosti** naj tvorec v svoj prispevek vključi le tiste podatke, za katere je prepričan, da so resnični in/ali da so preverljivi.
- Po **maksimi količine** naj bo tvorčev prispevek tako informativen (ne preveč, ne premalo), kot je potrebno za trenutno diskurzivno namero.
- Po **maksimi relevantnosti** naj tvorčev prispevek prinaša tiste vsebine, ki so povezane s trenutno temo in ki bi lahko bile koristne za doseganje sporočanje namere; skratka tvorec naj svoj prispevek napravi relevanten.
- **Maksima načina** se nanaša na postopke urejanja in predstavitve besedil: tvorec naj se izogiba večpomenskosti, nejasnostim; njegov prispevek naj bo jedrnat in tematsko urejen.

Neupoštevanje maksim

```
graph TD; A[Neupoštevanje maksim] --> B[Izkoriščanje maksim]; A --> C[Kršenje maksim];
```

Izkoriščanje maksim

- Tvorec ne upošteva maksime, od soudeležencev pričakuje, da bodo razbrali, kar jim je želel povedati.
- Namiguje na smisel, ki se razlikuje od dobesednega pomena.
- Tvorec sklepa, da soudeleženec ve, da njegovih besed ne sme razumeti dobesedno.
- Neupoštevanje maksim je le površinsko.

Kršenje maksim

- Tvorec ve, da naslovnik ne bo prepoznal resnice in bo razumel le površinski, dobesedni pomen.
- Tako namenoma navede premalo podatkov, pove kaj neresničnega, nerelevantnega ali dvoumnega, soudeleženec pa napačno predvideva, da tvorec sodeluje.

OKTOBRSKO SREČANJE Z NEVIDNIMI

Mraz in sneg kot sredi najhujše zime. Skoraj ves oktober je bilo tako. Zapadlo je več kot meter snega, in če ni snežilo, je razsajal oster veter. Povsod globoke gazi. V Zaplati že zdavnaj nihče več ni kidal. Delno so bile očiščene večje ulice, da se je lahko čez njih prebil oklepnik, obkrožen z droni. Tudi Meglica je bila precej zasuta, vendar se je po njej še odvijal redok promet.

Edo je bil brezvoljen. Vedno večkrat ga je preganjala misel, naj se že enkrat sprijazni in sprejme, da je zguba iz Zaplate, naj si poišče kakšno smrdljivo delo, da na smetišču vedno koga iščejo, pa vendar je obenem upal, da obstaja še kaj drugega.

Do ničesar več mu ni bilo, a se je vseeno potikal naokrog po mestu. Sam ni vedel, kaj je bolj bedno, ždeti doma ali laziti naokrog. Fak! Fak! je bilo vse, kar je spravil iz sebe. Tudi to ga je minilo, da bi se lotil še kakšnega zidu, še posebej ker je kar naprej mislil na deklet s pticami.

Potem se je odločil, v bistvu se je prisilil. Fasado je imel že nekaj časa ogledano. Bila je malo bolj skrita. V Pristanu, vendar v bližini Svetilnika na Tromeji. Tista dva metra bom pa že obdelal, si je rekel. Bilo je že precej čez polnoč, takrat ko pozornost varuhov malo popusti.

Komaj je dobro začel, že je tiho zabrenčalo nad njim. Zaznal ga je.

“Fak! Konec je z mano,” je šepnil.

“Zdaj pa nehaj, to ni igra! Fasal si malo sanjalca, nekaj časa te bo bolela glava. Moral bi biti bolj previden,” je zašepetal ženski glas. Po glasu se mu je zdelo, da je zelo mlada.

“Hva-hvala!” je še enkrat jecljavo rekel. Šlo mu je na jok in res se je čudno počutil, kot da ni čisto on.

“Zdaj se bo pa še cedil!” je siknil nekdo.

Ne, ne bo jokal, ne pred njimi! se je začel dvigati na komolce.

“Nikamor ne greš. Počakali bomo do jutra. Cela horda nas išče. Razkačili smo jih. Če bi zdajle koga dobili, bi ga zmleli. Umiri se, sanjalec te je čisto zmešal,” ga je mirilo deklet, ko je začel metati bunde s sebe.

“Ej, dečko! V redu je,” je nadaljeval pomirjajoč tih glas. “Vsak kdaj potrebuje pomoč. Noben ne zmore vsega sam.” Zdelo se mu je, da je zaznal nasmeh, in prostor se je kar malo segrel.

“Kdo ste? Kaj ste delali zunaj?” ni odnehal.

Nič mu ni bilo jasno. Ponoči skoraj nikoli ni videl ljudi. Kakšno senco. Šum. Korak, ki se nenadoma potuhne. To je bilo vse. Zdaj pa jih naenkrat pet sedi okoli njega.

“Vsak je sam,” je reklo deklet.

“Včasih pa je treba stopit skupaj, tako kot danes. Ti si samo ena od senc tega mesta in menda veš, da nisi edini, in če ne veš, včasih popazimo druga na drugo, tudi na take, kot si ti, ki so neumni ali pa preveč pogumni,” jo je nekdo dopolnil. Zdelo se mu je, kot da govorijo v nekakšnih ugankah. Na živce so mu šli. Vzvišeni pametnjakoviči.

“Tole danes je bila dobra lekcija zate. In spet si imel srečo,” je slišal renčeči glas.

“Kako spet?”

“Kaj misliš, da ne vemo za tisto na Monolitu? Še zdaj nam ni jasno, kako ti je uspelo.”

Hvala za pozornost!

A solid green horizontal bar spans the width of the slide at the bottom.